

Molnár Gábor Tamás (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

*A „kulturális fordulat” és a magyar irodalomtudomány.
Tudattalan előföltételek és lehetséges következmények*

Dolgozatomban a mai magyar irodalomtudomány néhány tendenciáját kívánom áttekinteni, főként a kultúratudományi és médiaelméleti fordulat összefüggésében. Noha az intézményes átalakulás elkerülhetetlennek látszik, a változás kiváltó okai nem mindig világosak. Gyakorta úgy látszik, hogy az intézményes és politikai nyomás többet nyom a latban, mint az elméleti és gyakorlati következmények alapos végiggondolása. Mivel ez az átalakulás a magyar felsőoktatás széleskörű reformjával párhuzamosan zajlik, ez az egyidejűség olyan benyomást kelt, hogy a szellemtudományok társadalmi szerepét általában érintő változásról van szó, nem pedig pusztán az irodalmárok „belügyéről”.

Az irodalomtudomány kultúratudományi átalakulását láthatólag meghatározó előföltételek közül kettővel szeretnék vitába szállni. Először is azzal a meggyőződéssel, hogy a népszerű kultúra egyre növekvő jelentősége a „kritikai kultúrakutatásban” hozzájárul a társadalmi változáshoz és a kulturálisan hátrányos helyzetű rétegek emancipációjához. Ezzel a hiedelemmel szemben röviden ismertetem John Guillory jól ismert (bár Magyarországon elég ritkán idézett) gondolatmenetét, amely szerint a hagyományos irodalmi kánon revíziója az újonnan kialakuló középosztály igényeit szolgálja. Az a meggyőződés, mely szerint a „magas irodalom” a felső rétegek kulturális alakzata, míg a népszerű kultúra valamilyen módon a „kisemberek” ártatlanságát fejezi ki, talán nem volt egészen alaptalan a globális szórakoztatóipar kifejlődése előtt, ám mára tarthatatlanná vált. Én mellett érvelnék, hogy még társadalomkritikai nézetből is hasznosnak bizonyulhatnak az irodalmi elemzés hagyományos eszközei, amelyek képesek az ideológiai képződmények kijátszására. A „magas” és „alacsony” közötti – különös hangsúlyt kapó – ellentétnek nem szabad elfednie a szubtilitás és a felszínesség közötti különbségtételt, egyébként a kulturálisan elnyomottak védőjének mezében fellépő kulturalisták könnyen az új kulturális elit leghűségesebb támogatóivá válhatnak.

Másodszor: abból a vitathatatlan tényből, hogy a kulturális folyamatok elválaszthatatlanok a társadalmi és ideológiai tényezőktől, sokan arra következtetnek, hogy a társadalom és a kultúra közötti összefüggést pozitív módon ábrázolni és elemezni lehet. Ez gyakran jár együtt a kulturális folyamatok meglehetősen egyszerű, „alap-felépítmény” típusú felfogásával, vagyis a műalkotások és szövegek értelmezése pusztán járulékosnak tűnik föl a kultúra társadalmi aspektusait vagy a jelátvitel technológiai eszközeit illető „pozitív” kutatáshoz képest. E két aspektus jelenléte egyaránt üdvözlendő a kultúratudományokban, ám kizárólagos használatuk a bölcsészettudományok külsődleges megalapozhatóságát ígéri. Meggyőződésem, hogy a műalkotások retorikai elemzése továbbra is hasznos eszköz az ilyen megalapozási törekvések ellensúlyozására. Ennek bizonyítására az amerikai Kenneth Burke-től (akit sokan a kultúratudomány fontos előfutárának tartanak) és az olasz filozófustól, Giorgio Agambentől kölcsönzök érveket. Mindketten azt állítják, hogy a nyelv megalapozása csak egy inherensen negatív mozzanatban lehetséges, s ennél fogva a nyelvi alkotások soha nem táruulhatnak föl maradéktalanul a pozitivisták vizsgálódás számára.

A hagyományos (retorikai alapú) irodalomkritikai megközelítés és a kultúratudomány kölcsönhatása ígéretes kutatási és elemzési lehetőségeket tartogat. Intézményes értelemben nyilvánvaló, hogy a kettő között hatalmi harcról beszélhetünk, ám nem bizonyos, hogy bölcs dolog viszonyukat egyszerű és teljes leváltásként elgondolni.